

Kamp för eget språk

Långt kvar till delaktighet i Uruguay

Uruguay är Latinamerikas mest europeiska land. I stort sett hela befolkningen härstammar från Europa, huvudsakligen från Spanien och Italien.

Först på senare år har Uruguays 40 000 hörselskadade börjat få lite av den uppmärksamhet de behöver när det gäller stöd från samhället och acceptans bland allmänheten.

TEXT OCH FOTO: KARIN RYDHOLM

REGNET HÄNGER I LUFTEN. Det befriande, renande regnet som väntas spola bort den kvävande luftfuktigheten och göra det lättare att andas. Himlen är nästan svart och trots att klockan bara är fyra på eftermiddagen måste man tända ljuset i den trånga garageliknande lokalen där föreningen APASU håller sitt månatliga möte. APASU, står för Asociación de Padres y Amigos de Sordos del Uruguay (Föreningen för föräldrar och vänner till döva i Uruguay). Den är en av tre föreningar bildade av och för döva och hörselskadade i Uruguay.

Trots det hotfulla vädret har det strömmat till ordentligt med medlemmar och nyfikna. Fler än vanligt, vilket ordföranden Adriana Riotorto nöjt konstaterar. Hon sitter upplagen på ett bord, vänd mot en uppmärksam publik. Hon berättar om vad föreningen haft för sig sedan det senaste mötet för en månad sedan.

Hon talar snabbt och passionerat. Lite

Måste betala själva

• Hörselskadade får hörapparat om de är yrkesverksamma och betalar sociala avgifter till BPS – Banco de Prevención Social. Arbetslösa och pensionärer får själva stå för kostnaderna. Billigaste modellen kostar runt 600 amerikanska dollar, cirka 4 600 kronor. Månadslönen för ett affärsbiträde eller en busschaufför ligger på cirka 300 amerikanska dollar netto.

• Barn, vars föräldrar är arbetslösa och alltså inte betalar sociala avgifter, får heller inte hörapparat av BPS. De är hänvisade till hjälp från organisationer som Lion's Club och Rotary.

för snabbt ibland vilket hennes väninna och vice ordföranden Patricia Dias påpekar vid tillfälle då hon försöker hålla takten med teckenspråk. De två känner varandra väl och de brukar jobba på det viset. När den ena talar tolkar den andra.

Nära tårarna

Idag handlar det som vanligt om att få föräldrar till döva barn att acceptera situationen och ge dem information om var de kan lära sig teckenspråk, var de kan träffa andra i samma situation och vad samhället i allmänhet har att erbjuda dem för stöd.

– Alltid samma problem, suckar Adriana, när det blir paus för kaffe och kakor. Bristen på information och familjer som isolerar sig. Fast idag har det kommit ovanlig många och det glädjer mig, tillägger hon snabbt innan en förälder som verkar vilja tala med henne i enrum kommer fram.

Kvinnan verkar nervös och uppskrädd. Hon talar intensivt. Har inte långt till tårarna. Bredvid henne står en ung man – hennes son Ignacio som är barndomsdöv.

Spelar in lektionerna

Adriana berättar senare att Ignacio i stort sett tvingat med sig sin mamma till mötet. Hon har hittills vägrat att vända sig till APASU. Hon, liksom många andra föräldrar till hörselskadade barn i Uruguay. Adriana berättar vidare att Ignacios familj tillhör den uruguayanska övre medelklassen och att det för hans föräldrar är otänkbart att skicka sonen till den kommunala gymnasieskolan, den enda i

Tog strid. Maria-Emilia vill bli kock i ett matlagningsprogram för döva. Hennes mamma Adriana Riotorto, till höger, gick ner i arbetstid för att kunna hjälpa sin döva dotter ta sig igenom grundskolan. Efter lång och envis kamp lyckades de få intyg så att Maria-Emilia kunde flyttas upp till gymnasiet.

Montevideo som har klasser med enbart hörselskadade elever.

Alltså går Ignacio, som nu är 18 år, i ett fint privat gymnasium. Har går i fjärde klass, (motsvarigheten till årskurs nio i Sverige) tillsammans med elever som är 15 år. Det är naturligtvis omöjligt för honom att hänga med på lektionerna och han har själv kommit på den provisoriska lösningen att spela in undervisningen på sin MP3. När han kommer hem, skriver hans mamma ner vad läraren sagt och tillsammans går de igenom lektionen.

Långsamt och träget försöker mamman få Ignacio att förstå. Ibland sitter de uppe till klockan två på natten. Mamman talar nämligen inte teckenspråket utan kämpar alltså med att få Ignacio att lära sig spanska via oralism.

– Vi träffar ofta föräldrar som tänker

som Ignacios mamma, säger Adriana resignerat. Det är tråkigt men min roll är inte att döma. Vi i APASU vill bara hjälpa dem att acceptera att deras barn har ett handikapp som de borde lära sig att leva med i stället för att försöka rätta till.

Officiellt språk

2001 blev teckenspråk enligt lag ett offentligt språk vid sidan om spanskan i Uruguay. De hörselskadade skulle ha rätt till tolk och ha tillgång till alla officiella institutioner och tjänster precis som hörande medborgare.

– Teorin är fin, säger Adriana. Vi firade alla dagen då teckenspråket blev officiellt. Alla Uruguays 40 000 hörselskadade vet att lag nummer

Omar Pereira.

17378 blev till för att förbättra våra liv. Men verkligheten är tyvärr en annan. Behöver man tolk får man alltså betala ur egen ficka. Och hur många i den här gruppen har råd med det, säger hon och skakar på huvudet.

Omar Pereira är vice ordförande i CINDE (Centro de Investigación y Desarrollo para la Persona Sorda – Centrum för forskning och utveckling för de döva), institutionen som utbildar tolkar och undervisar teckenspråk. CINDE har sina lokaler i samma hus som ASUR, (Asociación de sordos del Uruguay – Uruguays dövas förening) som funnits sedan 1928. Både CINDE och ASUR är liksom APASU ideella föreningar och existerar tack vare medlemsavgifter och donationer.

Omar Pereira är småföretagare och förlorade hörseln vid tre års ålder efter att

ha drabbats av hjärnhinneinflammation, – en av de vanligaste orsakerna till barnomsdövhet i Uruguay. Han har varit verksam inom ASUR sedan han var 18 år. Brukade först gå dit för att spela fotboll och så småningom blev han tränare för Uruguays hörselskadades landslag. Han var med och grundade CINDE 1991 efter att man i många år känt av behov av ett centrum för utbildning i teckenspråk.

Tvingades bära hörapparat

– Vi har en lag nu som försvarar teckenspråket. Uruguay är ett av 15 länder i världen som erkänt teckenspråket som ett officiellt minoritetsspråk. Problemet är att många föräldrar vägrar att acceptera att deras barn inte kan tala och därför vill de inte själva lära sig teckenspråket, säger Omar Pereira.

forts. —————

Små grupper. Luis Morales undervisar elever på Uruguays enda gymnasium med separata klasser för hörselskadade och döva elever. För 16 år sedan var skolan först i hela Sydamerika med att undervisa hörselskadade i separata grupper. På bilden till höger har eleverna samlats för en gruppbild tillsammans med sin lärare.

Hörapparater var obligatoriskt under många år. Även de som inte hade någon nytta av hörapparater var tvungna att ha dem på sig om de ville gå i skolan. Det är dock bara under de senaste tio åren som Uruguays motsvarighet till Försäkringskassan – BPS, Banco de Previsión Social – har börjat stå för kostnaderna. På senare tid har man också börjat operera in cochleaimplantat, CI, på barn.

Olika meningar om CI

– Det råder delade meningar om CI ska vara obligatoriskt för små barn, säger Omar Pereira. Här i Uruguay var det ett politiskt beslut och från en dag till en annan började man operera in CI utan att informera ordentligt om möjliga resultat och konsekvenser. Många väljer att ta ut dem när de inser att de bara skapar oljud. CI vill vi inte se som ett alternativ till teckenspråk. Det är helt fel.

På CINDE lär man ut det uruguayanska teckenspråket. Det finns en treårig kurs för att lära sig grunderna och en femårig kurs för dem som vill utbilda sig till tolk. Undervisningen är inte subventionerad av staten varför studenterna själva får betala för sin utbildning. Man försöker dock

hålla priserna nere. Idag kostar det 1170 pesos i månaden för att studera på CINDE. Det är ungefär 400 kronor i månaden. Hittills har 55 tolkar utbildats.

Rätten till utbildning

Det var först 1993 som hörselskadade elever i grundskolan fick lov att använda sig av teckenspråk under lektionerna, fortsätter Omar Pereira som själv fick kämpa med oralismen. Inte ens under rasterna var det tillåtet att kommunicera via teckenspråket. Om några elever blev ertappade straffades de. Det var endast oralism som gällde fram till 1993.

Rätten till tolk och adekvat utbildning är alltjämt de stora frågorna som ASUR, CINDE och APASU gemensamt kämpar för.

Adriana Riotorto har varit aktiv medlem i APASU sedan 1995. Hon berättar om hur förvirrad och isolerad hon kände sig som ung mamma till ett barndomsdövt barn.

– Det är bristen på information som är

det värsta här i Uruguay, säger hon med eftertryck.

När min dotter Maria-Emilia var sju år fick jag skriva in henne i den enda kommunala grundskolan, Skola 196 (de kommunala skolorna i Uruguay är numrerade), som tar emot handikappade barn. Det största elevantalet där utgörs av barn med Down's syndrom och det är helt enkelt omöjligt att alla barnen får den uppmärksamhet och pedagogik de behöver.

Bristvara. Läroboken togs fram men blev aldrig tryckt.

Gav inte upp

Maria-Emilias föräldrar gav sig emellertid inte. Adriana Riotorto, som är jurist, började arbeta halvtid för att kunna ägna eftermiddagar och kvällar åt att hjälpa Maria-Emilia med skolarbetet.

Mor och dotter berättar med inlevelse om hur vissa lärare vägrade låta tolkar vara med på proven eftersom de då skulle kunna hjälpa eleverna att fuska, och hur andra lärare helt enkelt struntade i att undervisa och bara satt av lektionerna. Maria-Emilia kämpade sig fram med hjälp av sin teckenspråktalande mamma och efter många diskussioner och påtryckningar lyckades de få intyget som krävs för att en grundskoleelev ska flyttas upp till gymnasiet.

Egna grupper

Luis Morales är lärare på det kommunala gymnasiet nummer 32, det enda gymnasiet i Montevideo som har klasser med enbart hörselskadade elever. 1993 be-

stämde att döva och hörselskadade ungdomar skulle få möjlighet att studera vidare på gymnasiet. Den möjligheten hade tidigare inte funnits. Naturligtvis kunde hörselskadade försöka hänga med i det normala programmet, men under eget ansvar. Ingen undervisning specialanpassades och om någon elev behövde en tolk fick han eller hon bekosta det själv. 1993 valdes gymnasium nummer 32 till experimentgymnasium, främst beroende på dess ringa storlek. Det totala elevantal är 350, men som i alla kommunala uruguayanska skolor studerar man halvtid och hälften av eleverna går till skolan på förmiddagen och andra hälften på eftermiddagen.

Ohållbar situation

När Gymnasie 32 först tog emot hörselskadade och döva elever, ville man integrera dem i vanliga klasser tillsammans med hörande elever, berättar Luis Morales. Det var en grupp på åtta flickor som placerades in på skolan. En tolk fanns till deras förfogande och så fortsatte man undervisningen i vanlig ordning. Vad man

inte begrep var att flera av dem hade spanska som andra språk och svårt att hänga med i den snabba takten.

Rektorn på skolan insåg redan efter en vecka att situationen var ohållbar och beslöt sig för att skapa en separat klass för flickorna. I och med det beslutet blev Uruguay föregångare i Latinamerika. Gymnasium 32 var det första gymnasiet på hela kontinenten med separata klasser för hörselskadade.

Grupperna blir större

I dag, 16 år senare går det sammanlagt 45 hörselskadade elever på Gymnasium 32.

– Vi försöker ha små klasser, säger Luis Morales. Bäst är det med grupper på åtta elever, då är vi säkra på att alla får den uppmärksamhet de behöver. Tyvärr blir grupperna hela tiden större. Våra resurser räcker inte till flera mindre grupper.

Resurser för pedagogiskt material finns heller inte och enligt Luis Morales är detta den mest påtagliga bristen idag.

Luis själv använder sig av en prototyp som han fick ett ledigt ett år för att skriva

Uruguay

Yta: 176 220 kvadratkilometer uppdelat i 19 departement.

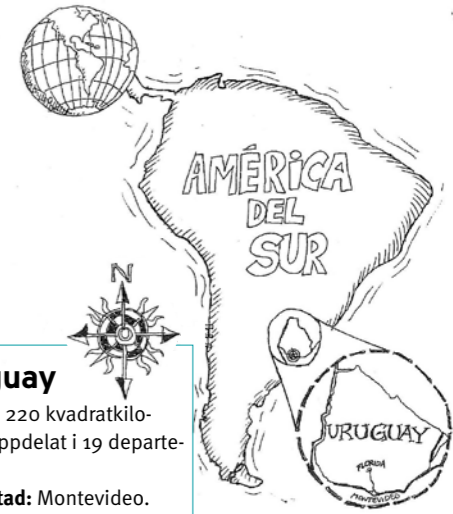
Huvudstad: Montevideo.

Gränsländer: Argentina och Brasilien.

Statsskick: Demokratiskt vald socialistisk regering sedan 2004.

President: Tabaré Vazquez.

Befolkning: (-08) 3, 5 miljoner, varav cika hälften bor i Montevideo.

FAKTA

tillsammans med en kollega.

– Vi fick ledigt med lön för att skriva en lärobok i spanska för ungdomar som har teckenspråk som första språk, men sedan har man inte kunnat få loss pengar för att trycka boken.

Han visar originalet, med illustrationer gjorda av en före detta elev på skolan.

Inför varje lektion tar Luis fotokopior av sidorna de ska studera.

– Dessa fotokopior är det enda material vi har, säger Luis Morales och slår resignerat ut med armarna.

Maria-Emilia, Adriana Riotortos dotter går andra året på Gymnasium 32. Hon har stora planer för framtiden. Vill bli kock och ha ett matlagningsprogram för döva på tv. Adriana ler uppmuntrande mot sin dotter. Hon håller med. Drömmar måste man ha, men Adrianas nuvarande kamp går ut på att få utbildningsministeriet att gå med på att låta hörselskadade och döva få gå alla sex åren på gymnasiet, och inte bara fyra som i dag. Och vem vet, kanske en dag få öppna portarna till universitetet. ●

Teckentolk integrerades i film

FÖRSTA NOVEMBER 2008 hade filmen *El Circulo*, Cirkeln, premiär på en av Montevideos gamla klassiska biografier. Det var en annorlunda premiär eftersom det var första gången som en film bearbetats för att integrera teckenspråk i filmen.

Enrique Fernandez, manusförfattare, och Hernan Tajam, ansvarig för en av landets större inspelningsstudios, hade

tagit på sig uppgiften att integrera en tolk i själva filmen och alltså gå ifrån den lilla inklipta rutan med teckentolk.

Tolken var också rörlig och befann sig på samma sida av bilden som handlingen.

Ytterligare två

– Vi valde en film som gick på bio för vi ville att hörselskadade skulle få möjlighe-

ten att se samma film som alla andra, säger Enrique Fernandez.

Filmprojektet rönt stor succé i landet och utbildningsministeriet har frigjort resurser för bearbetandet av två andra spelfilmer, varav en är Enrique Fernandez egen film *Påvens toalett*, som visats på Filmfestivalen i Göteborg och vunnit pris i Cannes. KARIN RYDHOLM